

що захист є співрозмірним шкоді, яка завдається при посягання на законні права та блага особи. Так само як і в вітчизняному законодавстві, для кримінального законодавства Італії, для визнання в діях особи необхідної оборони характерним є обов'язковість дотримання наступних умов:

- дійсність і наявність посягання;
- неправомірність посягання;
- співмірність заподіяної шкоди характеру та суспільній небезпеці посягання.

Отже, варто зазначити, що інститут обставин, що виключає злочинність діяння, є одним із найдавніших та найскладніших в теорії та практиці кримінального права. Обставини розглянуті в законодавстві різних країн Європи та світу, хоча, вони і називаються по-різному та мають власний притаманний лише їм характер, проте, є дуже схожими за зовнішніми ознаками з обставинами, закріпленими в кримінальному законодавстві України.

Л і т е р а т у р а :

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Історія держави і права зарубіжних країн: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л. М. Маймескулов, Д. А. Тихоненков. – Харків: Право, 2011. – 520 с.
3. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права: моногр. / А. А. Малиновский. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 376 с.
4. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: дис. доктора юрид. наук: 12.00.08 / А. В. Савченко. – К., 2007. – 616 с.
5. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / под ред. Д. А. Шестакова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
6. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

УДК 343.611

ПОКРАСОВ Максим

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

В світлі глобалізації людського суспільства, коли кордони між державами перестали бути перешкодою для туризму, навчання, праці, все частіше постають проблеми, що загрожують безпеці кожної людини та суспільства в цілому. До них належать крайній націоналізм, расизм, ксенофобія та антисемітизм. Україна також нерідко стикається з проявами національних та релігійних протиріч. І не так давно національне кримі-

нальне законодавство було доповнено нормами, що передбачають особливу відповідальність за злочини, вчинені з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості.

У вітчизняній кримінально-правовій науці питанням насильницьких злочинів присвячено багато праць, проте, зважаючи на відносну новизну кримінально-правової норми, що передбачає особливу кримінальну відповідальність за посягання на життя людини з мотивів національної, расової та релігійної нетерпимості, вивчення даної категорії діянь ще не завершено. Розгляду цих питань приділили увагу П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, В. М. Данькевич, Л. В. Дорош, І. О. Зінченко, С. Л. Лисенков, О. А. Мартиненко, Д. І. Масол, М. І. Панов, А. В. Савченко, Н. В. Уварова, Н. В. Шепелева та ін.

У ч. 2 ст. 24 Конституції України визначено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Зважаючи на це положення, законодавство України містить коло норм, що закріплюють та деталізують принцип рівності людей. Такі норми, зокрема, містить і кримінальне законодавство. Пункт 3 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає як одну із обтяжуючих покарання обставин вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату. Визначення цієї ознаки як такої, що робить злочин особливо небезпечним, пояснюється тим, що такий злочин, окрім безпосереднього об'єкту, посягає також на фундаментальні засади суспільства. Адже принцип рівності належить саме до таких.

Найвпливовішим засобом захисту права людини на життя, що визнано Конституцією як найвища соціальна цінність, є правове забезпечення виду та міри відповідальності за злочинне посягання на нього. КК України передбачає найсуворіше в українському праві покарання (довічне позбавлення волі) за найтяжчий злочин проти життя особи – кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115 КК України). До таких злочинів належить і вбивство, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п.14. ч.2 ст.115 КК України)

Пункт 14 було додано до ч. 2 ст. 115 КК України в зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» від 5 листопада 2009 р. Як зазначає Н. В. Уварова: «Особливістю цього законодавчого акту, серед інших змін до Кримінального кодексу України, є формування нової групи суспільно небезпечних діянь, а саме злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» [4, 503]. Зло-

чин визнається вчиненням з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, коли основним мотивом злочинця є його ставлення до особи через відмінність такої особи у кольорі шкіри, національності, або приналежності до певної релігійної організації чи общини. А за мету злочинець має демонстрацію неповноцінності такої особи чи доведення привілейованого становища власного світогляду чи національності. Суспільна небезпека цього злочину полягає у тому, що об'єктом посягання, окрім життя, є гарантоване конституцією право рівності людини і громадянина незалежно від раси, походження, релігійних переконань, мови тощо.

При кваліфікації злочину необхідною умовою є урахування всіх елементів складу злочину. Це є запорукою правильного відмежування злочинів один від одного, а також від інших суспільно-небезпечних діянь, що не є злочинами.

КК України закріпив на нормативному рівні об'єкти, що охороняються кримінальним законом. Стаття 1 КК України конкретизує положення Конституції України і визначає пріоритет людини, її прав і свобод у системі суспільних цінностей. Посягання на життя людини є не лише злочин проти особи та її основного блага, але й проти суспільства, у якому ця людина знаходиться, проти його безпеки та цілісності. У випадку посягання на життя з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості основним об'єктом звичайно залишається життя як цінність, проте, окрім нього, злочин загрожує основоположним засадам суспільства, ставить під питання безпеку інших людей.

Об'єктивна сторона злочину не відрізняється від інших видів умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, і полягає в злочинному позбавленні життя іншої людини. Її характеризують три обов'язкові ознаки: злочинна дія (бездіяльність), суспільно-небезпечні наслідки у виді смерті особи та причинний зв'язок між діянням на наслідками, що настали. Це напряду пов'язано з тим, що законодавець відніс вбивство до злочинів із матеріальним складом. Адже для визнання злочину закінченим обов'язковим визнається настання наслідків – смерті потерпілої особи.

При кваліфікації вбивства при обтяжуючих обставинах важливим елементом складу злочину є спосіб вчинення дій або бездіяльності. Під способом злочину слід розуміти насильство (фізичне або психічне), яке потягло за собою реальну загрозу життю людини. При вчиненні такого злочину як вбивство суб'єкт частіше за все має усвідомлювати не лише характер своїх дій і наслідки, які ці дії можуть спричинити, а і спосіб вчинення діяння, адже завдати людині смерті не завжди дуже просто і частіше за все це потребує спеціальної підготовки, зокрема, знарядь. Проте вбивство з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості часто вчиняються подібно до аналогічних злочинів із хуліганських мо-

тивів і характеризуються раптовістю виникнення наміру, непередбачуваністю знарядь та спонтанністю вибору способу вчинення злочину залежно від об'єктивних обставин. Значна кількість як з хуліганських мотивів, так і з мотивів расової чи релігійної нетерпимості вчиняються шляхом раптових нападів. Таким злочинам характерні певні умови (місце, час), які сприяють неочікуваному нападу. Злочинці обирають місця, де найменший шанс появи небажаних свідків або правоохоронців, а також відсутність можливості візуального впізнання осіб. Напади вчиняються вночі в безлюдних місцях, де потерпілий не може чекати на допомогу.

Суб'єктивна сторона умисного вбивства при обтяжуючих обставинах характеризується формою вини, мотивом і метою вчинення такого злочину. Вина у даному злочині завжди буде проявлятися лише в умисній формі. Якщо злочин вчинено з необережності, діяння буде кваліфікуватися за іншою статтею Особливої частини КК України. Щоб кваліфікувати злочин за п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України потрібно визначити мотив вчинення злочину, а саме упереджене ставлення до людини у зв'язку з її кольором шкіри, національністю чи віросповіданням. Тобто норма передбачає три окремих мотиви, наявність одного з яких, тягне за собою кваліфікацію діяння за цією нормою. Мотив може не обмежуватися лише прагненням довести неповноцінність потерпілого, він може мати місце у комплексі з іншими більш поширеними – хуліганство, корисливість, помста та ін. До цього також може належати прагнення здійснити провокацію з метою розпалювання міжнаціональних або міжконфесійних конфліктів. Проте важливим є визначення того, що злочин був вчинений саме і лише у зв'язку з конкретними ознаками потерпілої особи. З іншого боку сама лише належність злочинця та потерпілого до різних націй, рас, або конфесій не може трактуватися як вчинення злочину з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті. На основі такої відмінності має з'явитися певне особливе ставлення, що формує бажання вчинити злочин. Винний отримав намір вчинити злочин з метою показового доведення неповноцінності людини або власної над нею зверхності. Лише у такому випадку ненависть може бути ознакою кваліфікованого злочину. Деталізуючи ознаки мотиву, можна звернутися до праці Д. І. Масола, в якій було виділено три типові прояви мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості. Винний, на його думку, вчиняє злочин з відповідних мотивів, якщо:

- а) ненавидить представників іншої раси, нації або релігії у силу історичних традицій, відповідного виховання, заздрощів до кращих умов існування у суспільстві тощо і скоюючи злочин реалізує таку ненависть;
- б) не маючи можливості помститися особі, що завдала шкоди йому чи його близьким, переносить своє бажання помститися на лю-

дей, які належать до тієї ж національності, раси, конфесії, що й безпосередній кривдник винного, і скоюючи злочин, реалізує таку помсту;

- в) якщо злочин вчинюється в рамках конфлікту великих спільнот людей, коли всі «свої» ненавидять всіх «чужих» або за всіх «своїх» мстять всім «чужим» [5, 260].

Суб'єктом злочину за загальним правилом є фізична осудна особа, що досягла віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність. Віком, з якого настає кримінальна відповідальність за злочин, передбачений статтею 115 Кримінального кодексу України, є досягнення особою 14 років (ч. 2 ст. 22 КК України). Понижений суб'єкт у даному випадку пов'язаний з значною суспільною небезпекою посягання на життя людини.

Проте не тільки ознаки, що характеризують злочинця як суб'єкта є важливими для кваліфікації діяння. Доволі часто у науковій літературі акцентується, що велике значення для запобігання злочинів має вивчення особи, а точніше – особистості злочинця, що їх вчинює. Таке твердження, безсумнівно, є правильним, а тому при дослідженні умисних вбивств та замахів на них вкрай важливо розуміти, які особи їх вчиняють. Соціальна характеристика особи злочинця нерозривно пов'язана з юридичними ознаками суб'єкта злочину, які є необхідною умовою кримінальної відповідальності особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння. По-перше необхідно зазначити, що наявність у особи певного виду нетерпимості може бути доведено лише на підставі певної сукупності фактів. До таких можуть відноситися, наприклад, належність цієї особи до організації, що сповідує певну шовіністичну або ксенофобську ідеологію, або наявність свідчень, що доводять екстремістські погляди винного стосовно його минулих дій або висловлювань, пропагандистської діяльності та інше. Такі особи, як і у випадку вчинення злочинів з хуліганських мотивів, мають яскраво виражені антисуспільні настрої. Їм характерний певний егоцентризм, бажання привернути на себе увагу, показати себе самовідданим борцем за власну ідеологію, захисником рівноваги у суспільстві.

Зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що норма, введена положеннями Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» є ще одним кроком до виходу української правової системи на рівень європейської правової культури. Склад злочину, передбаченого п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України має перелік особливостей, які вирізняють його з-поміж інших кваліфікованих вбивств. Визначення цих особливостей необхідно для правильної кваліфікації діяння та призначення справедливої міри покарання за вчи-

нення вбивства з мотивів, що загрожують фундаментальним засадам рівності та безпеки людей у суспільстві.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: Закон України від 5 листопада 2009 р. № 1797-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 5. – Ст. 43.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 7-ме вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2010 – 1288 с.
4. Уварова Н. В. Поняття злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості] / Н. В. Уварова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 503–508.
5. Масол Д. І. До визначення змісту мотиву (мотивів) расової, національної чи релігійної нетерпимості / Д. І. Масол // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2012. – Вип. 173(3). – С. 258–265.

УДК 343.54

ПОТРИВАЄВА Світлана

ДИТИНА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Кримінальний кодекс України містить ряд статей, в яких дитина виступає об'єктом кримінально-правової охорони. На відміну від КК багатьох європейських держав, КК України не містить єдиного розділу проти сім'ї та інтересів неповнолітніх, вони зосереджені в різних розділах КК. Відповідно, усі вони мають різні і відмінні родові об'єкти.

Втім, така позиція законодавця неодноразово критикувалась в наукових колах і висловлювалась пропозиція стосовно доцільності виділення в окремий розділ КК «Злочини проти сім'ї, прав та інтересів неповнолітніх» [2, с. 339-342; 3, с.186-191] тих злочинів, які розпорошені по всьому КК (від розділу II до розділу XIII).

Протилежна точка зору з цього питання полягає у тому, що захист сім'ї і дитинства у чинному КК має комплексний і наскрізний характер і забезпечується системою кримінально-правових норм, яку неможливо охопити окремим розділом [1, с.399-401].

Поділяємо першу позицію щодо виділення окремого розділу, оскільки у чинному КК України міститься низка норм щодо кримінальної відповідальності за окремі суспільно небезпечні діяння, які фактично посягають на сімейні відносини, здебільшого права та інтереси неповноліт-